

Grensgevallen: Gelderse kastelen

Vanuit gemeente Heumen met de klok mee

Kastelen hebben vaak met grenzen te maken. Vaak is de oorsprong van een kasteel dat het een verdedigingsfunctie heeft. Daarnaast spelen grensconflicten in veel gevallen een belangrijke rol bij de geschiedenis van het kasteel of landhuis. De kastelen met grensverhalen zijn voor u op een rij gezet. Van Heumen, via Slot Loevestein tot Oldebroek en Hattem en weer terug naar de Duivelsberg bij Nijmegen.

➤ Gemeente Heumen:

- Kasteel Heumen, 1188-1585 Verdwenen waterburcht aan de Maas (<https://mijngelderland.nl/inhoud/verhalen/kasteel-heumen-1188-1585>)
 - Waterburcht met strategische ligging aan de Maas op grens van Gelderland met Brabant
 - 100 jaar (1455-1541) meningsverschil tussen Johan IV als Heer van Heumen en de prior over de grenzen van hun bezittingen en de betaling van tienden.
 - Kasteel Heumen van de katholieke en Spaanse gezinde familie Van Groesbeek als verblijf langs de Maas voor de Spaanse troepen aan de vooravond van de slag op de Mookerhei in 1574 waar het gaat om het stellen van grenzen van religieuze invloedssfeer.
- Huis Overasselt (<https://mijngelderland.nl/inhoud/verhalen/huis-te-overasselt>)
 - In Gelderse leenakten in de zeventiende eeuw wordt vermeld, dat de 'adelijcke havesaet' te Overasselt op 1 mei 1672 door de Fransen in brand is gestoken. In 1672 begint de Hollandse Oorlog met de inval van de Fransen in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. Frankrijk streeft naar natuurlijke grenzen, onder andere aan de Nederrijn.
 - In een kadastraal minuutplan van rond 1820 staat de oudste locatie van het Huis te Overasselt, althans het veronderstelde restant in de vorm van een vijver. Een begrenzing van het oude bezit is alles wat nog overgebleven is.

➤ Gemeente Wijchen:

- Kasteel Batenburg (<https://mijngelderland.nl/inhoud/verhalen/kasteel-batenburg>)
 - Aanvankelijk bestond Batenburg uit een vierkante toren op een motte (een kunstmatige heuvel) aan de rivier de Maas vanwege regelmatige dijkdoorbraken. Het was er droog en men kon vijanden, die meestal over de rivier kwamen, goed in de gaten houden.
 - Het prachtige achttiende-eeuwse kasteel ging definitief verloren door de brand die Franse troepen, op zoek naar natuurlijke grenzen, in 1794 stichtten.

➤ Gemeente West Maas en Waal:

- Huis Appeltern (<https://mijngelderland.nl/inhoud/routes/cultuurhistorie-in-het-land-van-maas-en-waal/huis-te-appeltern>)
 - Van het Huis te Appeltern, dat in 1881 grotendeels is gesloopt, staat nog een klein restant. Namelijk de achttiende-eeuwse aanbouw tegen het voormalige

zeventiende-eeuwse hoofdgebouw, begrensd door een gracht aan de Maasdijk nr.6.

➤ *Kasteel Maasbommel* (<https://mijngelderland.nl/inhoud/routes/cultuurhistorie-in-het-land-van-maas-en-waal/t-hof-maasbommel>)

- In het rivierengebied van Appeltern, Dreumel en Wamel worden in 1984 de bestuurlijke gemeentegrenzen opgeheven en ontstaat de gemeente West Maas en Waal.
- In de middeleeuwen liggen er vele kastelen en adellijke huizen op strategische plaatsen langs de grensrivieren Maas en Waal.
- De Fransen verwoesten tijdens hun streven naar natuurlijke grenzen in 1674 kasteel Maasbommel.

➤ **Gemeente Maasdriel:**

➤ *Kasteel Well* (<https://mijngelderland.nl/inhoud/verhalen/slot-well-in-maasdriel>)

- In het vaak omstreden grensgebied in de Bommelerwaard tussen Gelre en Brabant liggen de kastelen Ammersoyen en Well in een door dijken begrensde meander van de Maas.
- Zoals bij vele andere kastelen langs rivieren, wordt het kasteel van Well zwaar beschadigd door de Franse troepen die in 1672 op zoek zijn naar natuurlijke grenzen.
- De eigenaar J.A. Boland restaureert in 1921 kasteel Well en brengt de oorspronkelijke breedte en diepte van de grachten terug. Van de oude Maasmeander die in verbinding stond met de grachten van de kastelen Ammersoyen en Well blijft alleen de Meersloot over.

➤ **Gemeente Zaltbommel:**

➤ *Kasteel Bern* (<https://mijngelderland.nl/inhoud/verhalen/kasteel-bern>)

- In het westen van Gelderland ligt de Bommelerwaard met de huidige gemeente Zaltbommel. Door de ligging bij Holland en Brabant wordt dit een strategisch belangrijk gebied met al vroeg gestichte kastelen, zoals het kasteel Bern.
- Fulco van Berne moet vele aanvallen op zijn strategisch gelegen burcht afweren. Zo doorstaat hij aanvallen van de hertog van Brabant, de graaf van Holland, de heer van Heusden en anderen.
- In een kadastraal minuutplan uit 1820 bevindt zich ten westen van de boerderij een rechthoekig terrein met een gracht er omheen. Oude grenzen blijven vaak in het landschap achter, ook al is hun functie onbekend.

➤ *Kasteel Nederhemert* (<https://mijngelderland.nl/inhoud/verhalen/de-bewoners-van-kasteel-nederhemert>)

- Na een roerige periode voor Nederhemert tijdens de strijd tussen Gelre en Maximiliaan van Oostenrijk wordt het kasteel hersteld en uitgebreid vanaf 1525.
- Lubbert Torck, telg uit een van de acht adellijke geslachten die kasteel Nederhemert zeven eeuwen in handen hadden, liet in 1572 fortificaties rond het kasteel aanleggen ter verdediging tegen de Spanjaarden.
- Tijdens de Tachtigjarige Oorlog richten wisselende garnizoenen vernielingen aan. In 1598 laten onvoorzichtige soldaten het kasteel afbranden.

- Voltreffers van geallieerde troepen vanaf de overzijde van de Maas veroorzaken tijdens de jaarwisseling van 1944-1945 een verwoestende brand.
- *Kasteel Poederoyen* (<https://mijngelderland.nl/inhoud/verhalen/kasteel-poederoyen>)
 - Ingeklemd tussen Holland en Brabant is het gebied van de Bommelerwaard strategisch steeds van groot belang geweest. Er wordt beweerd dat de heer van Heusden al rond 870 onder meer kasteel Poederoyen stichtte.
 - Rond 1490 heeft het kasteel de naam van een broeinest van rovers te zijn. Het kasteel wordt als uitvalbasis gebruikt voor grensoverschrijdende plundertochten in Brabant en Holland.
 - Kasteel en heerlijkheid worden in 1518 beleend aan Maarten van Rossem, die het kasteel laat herstellen. Van Rossem is een beruchte in Zaltbommel geboren legeraanvoerder die gedurende dertig jaar de belangen dient van de Gelderse hertogen in hun strijd om eigen grenzen en onafhankelijkheid van Gelre.
 - In 1672 zijn de Franse troepen op zoek naar natuurlijke grenzen voor hun machtsuitbreiding. Om nu te voorkomen dat de Fransen zich in kasteel Poederoyen gaan nestelen wordt het kasteel afgebroken.
- *Slot Loevestein* (<https://mijngelderland.nl/inhoud/specials/verbeelding-van-de-waal/tachtigjarige-oorlog-slot-loevestein>)
 - Slot Loevestein ligt op een zeer strategische plek. Hier komen Maas en Waal samen en grenzen Gelderland, Brabant en Zuid-Holland aan elkaar. Het kasteel was een ideale plaats om het verkeer op de rivieren te controleren.
 - Dirc Loef van Horne, die het kasteel rond 1357 liet bouwen, organiseerde rooftochten in de omgeving en hief hij illegaal tol op de rivier. Dat was tegen de zin van de graven van Holland, die het kasteel annexeerden en een slotvoogd aanstelden. Daarmee hadden ze bovendien een strategische plek in handen, direct aan de grens met Gelre.
 - In de Tachtigjarige Oorlog vochten Spanjaarden en Staatse troepen om bezit van het kasteel, dat uiteindelijk in handen kwam van de Nederlandse Republiek. Het kasteel zelf werd het een staatsgevangenis voor politieke gevangenen, waaronder Hugo de Groot.
 - Het slot kreeg opnieuw militaire betekenis als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie, vanaf 1815. Het werd met zijn omliggende vestingwerken een belangrijke schakel in het nieuwe verdedigingswerk. Loevestein behield tot 1951 zijn militaire status.
- **Gemeente Lingewaal:**
 - *Kasteel Frissestein* (<https://mijngelderland.nl/inhoud/verhalen/kastelen-frissestein-en-engelenburg>)
 - Het kasteel werd in de veertiende eeuw in opdracht van het riddergeslacht Van Herwijnen gesticht. Het was een middelgroot kasteel, omgrensd met uit het water van de slotgracht oprijzende bakstenen muren.
 - Het slot werd in 1672 door de Fransen verwoest, die tot aan rivieren hun natuurlijke grenzen opzochten.
 - De ruïne van het kasteel is zichtbaar als twee hoogtes, omgrensd door ringvormige sloten.
 - *Huis Spijk* (<https://mijngelderland.nl/inhoud/verhalen/huis-spijk-te-spijk>)

- De familie van Arkel bezit dan naast het versterkte huis Spijk, bekend vanaf 1408, nog vijf burchten. Om hun grenzen te bewaken wordt de Arkelse Oorlog (1401 – 1412) gevoerd tussen de familie Van Arkel en de graven van Holland, de bisschop van Utrecht en de hertog van Gelre. Huis Spijk lijkt gespaard gebleven.
- Huis Spijk ligt in de zeventiende eeuw ten noorden van het dorp Spijk buitendijks aan de Linge. Als verdedigingsgrens fungeert de slotgracht rondom het kasteel, die met een sluis aan de Linge verbonden wordt ter regulatie van het waterpeil.

➤ **Kasteel Heukelum/Merckenbur** (<https://mijngelderland.nl/inhoud/verhalen/burcht-merckenburg-in-heukelum>)

- Kasteel Heukelum maakt deel uit van een serie van negen burchten die de positie van de familie Van Arkel moesten versterken op de roerige grens tussen Gelre en Holland.
- Al deze burchten, behalve Heukelum, zijn verdwenen. De meeste kastelen zijn tijdens de Arkelse oorlog (1401-1412) verwoest.
- Heukelum is de laatst overgebleven stamburcht van de familie van Arkel. In hun tijd groeide het stadje uit tot een ministaatje met eigen munt, rechtspraak, windrecht, zwanendrift en collatierecht.
- In 1672, het rampjaar, trokken de troepen van Lodewijk XIV op naar Holland. Tegengehouden door de waterlinie plunderden en verbrandden de soldaten alle bouwwerken ten zuiden van de linie. Kasteel en stad Heukelum liepen zware schade op.

➤ **Gemeente Culemborg**

➤ **Kasteel Bloemestein** (<https://mijngelderland.nl/inhoud/verhalen/kasteel-bloemestein>)

- Reeds vóór 1390 ligt er bij Culemborg, mogelijk aan de noordzijde nabij de Lek het kasteel Bloemestein. Het zijn machtspolitieke tegenstellingen die het lot van deze burcht bepalen.
- Vanaf de tweede helft van de veertiende eeuw ontstaat er rond de opvolging van de graaf van Holland een strijd waarbij adel en steden betrokken raken. Er ontstaan twee partijen, de Hoeken en de Kabeljauwen. Deze laatsten zijn vooral burgers die graaf aanhangen en zij komen in opstand tegen de gevestigde orde van de leidende families. Er wordt door edelen en steden al snel partij gekozen en de keuze in het conflict wordt vaak bepaald door de bestaande spanningen over de grenzen tussen bepaalde gebieden.
- Kasteel Bloemestein is in 1390 in handen van Johan van Bloenstein, die Hoeksgezind is, wanneer het kasteel wordt ingenomen door Otto XIII van Arkel, die partij kiest voor de Kabeljauwen. De heer van Arkel laat na zijn verovering Bloemestein tot op de grond toe afbreken.

➤ **Kasteel Culemborg** (<https://mijngelderland.nl/inhoud/canons/culemborg/het-kasteel-van-culemborg> ; <https://mijngelderland.nl/inhoud/routes/culemborg-stap-in-het-verleden/het-kasteel-van-culemborg>)

- Bij de rivier de Lek is aan de verhoogde oeverwal van het riviertje de Meer de stad Culemborg ontstaan als een handelsnederzetting. Op deze economisch en strategisch belangrijke plaats bouwen de heren van Culemborg hun kasteel. Oorlogen en verwoestingen treffen de stad en het kasteel meermalen.

- Heer Johan II van Culemborg start rond 1350 met de bouw van het kasteel. In de middeleeuwen blijft de burcht wonderwel in tact, omdat de heren van Culemborg zich zelden in het strijdgewoel mengen om hun grenzen te verdedigen.
- De fundamenten van het kasteel bevinden zich in de Kasteeltuin. Nu staat alleen nog een zestiende-eeuwse muur overeind. Op de plattegrond die Joannes Blaeu rond 1650 van Culemborg tekende is duidelijk te zien, dat de 'waterburcht' omgrensd wordt door brede grachten, bestaande uit een voorburcht, een hoofdburcht, stallen en een grote tuin.
- In de Tachtigjarige Oorlog loopt het kasteel flinke schade op. In het Rampjaar 1672 wordt het uitgewoond en zwaar beschadigd door ingekwartierde Franse soldaten. Frankrijk is dan in de Nederlanden op zoek naar natuurlijke grenzen van hun macht.
- Kasteelheer graaf Van Waldeck-Pyrmont zoekt een ander onderkomen. De burcht wordt niet meer hersteld en in de loop der tijd afgebroken. Rond 1812 is het kasteel van Culemborg verdwenen.

➤ **Gemeente Buren:**

- *Huis Ravenswaay* (<https://mijngelderland.nl/inhoud/verhalen/blokhuis-te-ravenswaaij>)
 - In het rivierengebied nabij Buren liggen in de middeleeuwen veel kastelen en versterkte huizen. De rivieren de Rijn, de Linge en zijstromen zijn belangrijk voor deze burchten, maar ook hun strategische ligging ten opzichte van het Sticht Utrecht en het graafschap Holland. Zo'n versterking aan de Lek is het blokhuis te Ravenswaaij.
 - Een blokhuis is bedoeld om een strategische plaats of weg te bewaken. Soms groeien blokhuisen uit tot kastelen. Er heeft in de vijftiende eeuw een versterking gestaan aan de Lekbandijk bij Ravenswaaij. Deze is eerst in hout uitgevoerd en vanaf 1496 ook in steen.
 - Het blokhuis te Ravenswaaij geldt als versterking van de eigen inwoners tegen aanvallen op hun strategische grenspositie van de kant van de Hollanders en de bisschoppen van het Sticht.
 - In 1523, vijf jaar voordat de bisschoppen van Utrecht hun wereldlijke macht verliezen, wordt het blokhuis te Ravenswaaij verwoest en geheel afgebroken.
 - Waarschijnlijk is, dat na de volledige sloop van het middeleeuwse blokhuis op dezelfde plaats een nieuw blokhuis komt te staan, zoals blijkt uit een tekening uit 1605.
- *Huis Den Brakel (te weinig informatie mbt het thema 'grensgeval')*
- *Huis Geldersweerd (te weinig informatie mbt het thema 'grensgeval')*

➤ **Gemeente Ede:**

- *Kasteel Harselo* (<https://mijngelderland.nl/inhoud/verhalen/verdwenen-kasteel-harselo-in-de-gemeente-edel>)
 - Het oorspronkelijk forse gebouw ligt strategisch op hoge zandgronden met drassige venen er omheen. Kasteel Harselo speelt een grote rol in de grensverdediging van de hertog van Gelre tegen aanvallen van de bisschop van Utrecht.
 - In 1506 neemt Arendt toe Boecop het huis over. Zijn familie breidt het eenvoudige versterkte huis uit tot een imposant kasteel met een

symmetrisch voorfront met twee torens. Het kasteel wordt omgrens door een brede gracht en het poortgebouw is tevens duiventoren. Het geslacht Toe Boecop houdt Harselo anderhalve eeuw in bezit en heeft veel invloed in Bennekom en omgeving.

- *Kasteel Hanepol (te weinig informatie mbt. het thema 'grensgeval')*

➤ **Gemeente Scherpenzeel:**

- *Huis Scherpenzeel* (<https://mijngelderland.nl/inhoud/verhalen/huis-scherpenzeel>)
 - De plaatsnaam 'Scarpenzele' komt voor in een oorkonde uit 1254, waarbij 'zeel' in dit geval 'huis' kan betekenen. Gelegen in het grensgebied van de bisschoppen van Utrecht en de Gelderse hertogen moet er al vroeg een versterkt huis zijn geweest. Het geslacht Van Scherpenzeel kiest in die machtsstrijd de Gelderse zijde.
 - Jan van Scherpenzeel wordt door Eduard van Gelre in 1370 beleend met 'dat huys te Scarpenzeel' dat inmiddels door een woontoren vervangen is. De hele vijftiende eeuw woont de heer van Scherpenzeel op een hofstede in de buurt van de versterkte woontoren. Deze telt drie verdiepingen en kan een rol spelen als veilig toevluchtsoord bij grensconflicten.

➤ **Gemeente Barneveld:**

- *Kasteel Glindhorst (te weinig informatie mbt het thema 'grensgeval')*

➤ **Gemeente Nijkerk:**

- *Kasteel Hoevelaken* (<https://mijngelderland.nl/inhoud/verhalen/kasteel-hoevelaken-in-nijkerk>)
 - Het grensstadje Nijkerk krijgt in 1433 stadsrechten. Hertog Arnoud van Gelre laat een blokhuis bouwen om de strategisch gelegen plaats te verdedigen tegen aanvallen uit Het Sticht Utrecht en bovendien de scheepvaart op de Zuiderzee te controleren. In de late middeleeuwen worden in de omgeving adellijke huizen gebouwd zoals in Hoevelaken.
 - In het bekende rampjaar 1672, waarin de Fransen de Nederlanden binnentrekken op zoek naar natuurlijke grenzen, gaat ook kasteel Hoevelaken door brand verloren.
 - In 2000 fuseren Nijkerk en Hoevelaken om de uitbreidende stad Amersfoort te weerstaan. Niet alleen de gemeentegrenzen moeten gecorrigeerd worden, ook de provinciegrens moet worden herzien. Zoals in de middeleeuwen staat de grens tussen Gelderland en Utrecht ter discussie, maar deze keer zonder wapengekletter.
- *Kasteel Hulckenstein/Altena* (<https://mijngelderland.nl/inhoud/verhalen/kasteel-hulckenstein-in-nijkerk>)
 - Het grensstadje Nijkerk ligt in de vijftiende eeuw strategisch aan de Zuiderzee, maar ook op de grens met het Sticht, waar de Utrechtse bisschop zijn macht uitoefent. Het blokhuis Hulckenstein, ook wel Altena genoemd, wordt daar als een versterkte waarnemingspost gebouwd door hertog Arnoud van Gelre.
 - De burcht Hulckenstein wordt in de jaren 1516-1517 verwoest door naburige machthebbers en wordt herbouwd door hertog Karel van Gelre om de monding van een door hem geplande waterverbinding tussen de Rijn en de

Zuiderzee te kunnen bewaken. Het kanaal moet zowel de handel bevorderen als de militaire positie van Gelre verstevigen.

- Hulckenstein vervalt na de dood van Karel van Gelre in 1538 tot een ruïne. De waterspiegel van de Zuiderzee stijgt intussen en de resten van het kasteel verdwijnen onder water.
- In 1997 kwam het kasteel in het nieuws, nadat mensen op Google Earth meenden de contouren van de slotgracht te kunnen zien.

➤ **Gemeente Putten:**

➤ *Huis Arler* (<https://mijngelderland.nl/inhoud/canons/putten/latere-versterkte-huizen>)

- De grensconflicten tussen Gelre en Het Sticht Utrecht treffen in de middeleeuwen meermalen het stadje Putten aan de noordwestrand van de Veluwe. Er ontstaan in die streek al vroeg versterkte huizen.
- Het goed Arler heeft al een hoge ouderdom. Het wordt in het tijnsboek van het klooster te Elten al in de veertiende eeuw genoemd.
- Het huis Arler is daarentegen pas in het laatste kwart van de vijftiende eeuw gebouwd als een eenvoudig herenhuis van het type 'spijker' in opdracht van Henrick Reyners van Arler, schout van Putten.

➤ **Gemeente Harderwijk:**

➤ *Oude Blokhuis* (<https://mijngelderland.nl/inhoud/canons/harderwijk/vanghentoren>)

- Aan de westkant van de stad, vlakbij de stadsmuur, staat een bijzonder gebouw. Omstreeks 1315 bouwde de graaf van Gelre op deze plaats een woning die zeer waarschijnlijk uitgroeide tot een echt stadskasteel. Dit gebouw werd later het Oude Blokhuis genoemd. In 1393 stond de hertog van Gelre het blokhuis aan de stad af. Het stadsbestuur gebruikte het Oude Blokhuis onder meer als gevangenis. Vandaar de naam Vanghentoren om de grenzen van de wet te handhaven.
- De Vanghentoren was waarschijnlijk een toegangspoort vanuit zee tot het stadskasteel. Van het Oude Blokhuis is dus feitelijk niets meer overgebleven dan de Vanghentoren.
- In de negentiende eeuw kreeg de toren geen krijgshaftige functie meer. Tussen ongeveer 1820 en 1941 gebruikte de Commissie voor uitdeling van warme spijsen aan behoeftigen van Harderwijk (de Soepcommissie) het gebouw als een soort gaarkeuken. Daaraan ontleende het ook zijn latere naam Soephuys of Soephuis.

➤ *Nieuwe Blokhuis* (<https://mijngelderland.nl/inhoud/verhalen/het-nieuwe-blokhuis-te-harderwijk>)

- De hertog van Gelre resideert in de stad Harderwijk in het Oude Blokhuis. Na de dood van Bourgondiër Karel de Stoute in 1477 vecht Gelre om zijn onafhankelijkheid terug te krijgen.
- Vervolgens ontstaan er van 1502 tot 1543 een aantal grensconflicten, de zogenaamde 'Gelderse Oorlogen' tussen vooral Holland, Vlaanderen en Brabant aan de ene kant en onder andere Gelre aan de andere kant.
- In deze roerige zestiende eeuw bouwt Karel het Nieuwe Blokhuis, een 'dwangburcht', bedoeld om regio en burgers te bedwingen. Het opstandige Gelre steunt in die tijd op Harderwijk als zeehaven.
- Om de havensteigers van de stad te kunnen beveiligen bouwt Karel van Gelre aan de zeezijde van het Nieuwe Blokhuis een bolwerk aan.

- Bij het verdrag van Venlo in 1543 komt het hertogdom Gelre in handen van de Habsburgse keizer Karel V. Deze laat aarden wallen en een bastion aan de zuidkant aanleggen. Door een gracht van twintig meter breed wordt de burcht van de stad Harderwijk gescheiden.
- Het stadsbestuur van Harderwijk geeft in 1581 de opdracht om deze 'dwangburcht' te slopen.

➤ **Gemeente Oldebroek:**

➤ *Huis Puttenstein (eigen beschrijving:*

<https://mijngelderland.nl/inhoud/verhalen/kasteel-puttenstein-bij-oldebroek>)

- Dicht bij de Zuiderzee en Elburg ligt rond 1370 het kasteel Puttenstein dat in bezit is van Herbern van Putten. Deze is niet tevreden met de vis- en tiendrechten die hij al bezit en tracht door roof- en plundertochten zijn rechten en dus inkomsten uit te breiden.
- Vanuit Puttenstein beheerst de heer Van Putten de Noord-Veluwe en de scheepvaart op de IJssel. Het stadsbestuur van Elburg stelt omstreeks 1361 een lijst op van klachten over misdrijven door de ridder, zoals het openzetten van de sluis van de stadsgracht waarbij inwoners gewond raken. Op deze lijst staat ook het meenemen van vaten bier van poorters van Elburg door knechten van Herbern.
- Zijn daden brengen hem tevens in conflict met de bisschop van Utrecht, die in 1375 besluit om de roofridder te stoppen en zijn kasteel Puttenstein te verwoesten. De familie Van Putten krijgt daarna het kasteel terug.
- In 1687 gaat het landgoed over naar de familie Van Lennep, deze keer als gevolg van schulden. Het is niet bekend wanneer het tweede kasteel Puttenstein is verdwenen.

➤ **Gemeente Hattem:**

➤ *Huis Yrst* (<https://mijngelderland.nl/inhoud/verhalen/huis-yrst-bij-hattem>)

- Hattum dat strategisch aan de natuurlijke grensrivier de IJssel ligt, krijgt in 1299 stadsrechten van Reinald I van Gelre. Naast een hertogelijk burcht, Dikke Tinne, in de veertiende eeuw, wordt aan de buitenkant van Hattum twee eeuwen later Huis Yrst gebouwd. Het adellijk geslacht Van Haersolte, woont er vele eeuwen.
- Wilhelm van Haersoltetrouwt in 1630 met Catharina van Brakel. Zij krijgen acht kinderen. Hij wordt drost van de Heerlijkheid Bredevoort. Bij de ontploffing van de kruittoren van kasteel Bredevoort na een blikseminslag komen in 1646 het echtpaar en zeven van hun kinderen dramatisch om het leven. Alleen de zesjarige Anthony overleeft de ramp, omdat hij die dag toevallig in Zwolle verblijft.
- Leden van de familie Van Haersolte hebben vaak openbare functies vervuld in de regio en ook in het landsbestuur. Een goed voorbeeld is Willem van Haersolte tot Yrst, die al burgemeester en dijkgraaf van Hattem is als hij in 1741 wordt opgenomen in de Ridderschap van de Veluwe. Daardoor wordt hij lid van gewestelijke ambten en commissies.
- Bekend wordt Willem vooral om zijn geleerdheid en grote kennis van de genealogie.

➤ **Gemeente Heerde:**

➤ *Huis Zwanenburg* (<https://mijngelderland.nl/inhoud/verhalen/huis-zwanenburg-in-vorchten-bij-heerde>)

- Bij de IJssel aan de rand van de Veluwe brengen eerst kloosterbroeders de vruchtbare gronden in cultuur. Daarna ontstaan er ook enkele versterkte huizen met landgoederen. Het oudste is vermoedelijk de Zwanenburg dat nog in de achttiende eeuw weergangen en arkeltorentjes uit de late middeleeuwen vertoont.
- Tijdens de Tweede Münsterse oorlog van 1672 tot 1674 vallen de bisschoppen van Munster en Keulen na overeenkomst met de Franse koning de Nederlanden in het oosten en noorden aan. De havezate van de familie Ensse wordt verwoest aan het einde van deze oorlog.
- De Veluwe is na de reformatie voor het grootste deel protestants, maar de familie Van Ensse blijft uitgesproken rooms-katholiek. Rond 1630 wordt een vervolgde rooms-katholieke priester op de Zwanenburg opgenomen.
- Het kasteel komt tenslotte toch in protestantse handen en wordt in 1829 gesloopt. Op de plaats van de bijgebouwen verschijnt een boerderij en een gedeelte van de gracht die het kasteel begrensde, is nog te zien.

➤ **Gemeente Voorst:**

- **Waterburcht Wilp** (<https://mijngelderland.nl/inhoud/verhalen/waterburcht-wilp-in-de-gemeente-voorst>)
 - Tegenover de steden Deventer en Zutphen ligt langs de westoever van de IJssel een gebied dat tot de huidige gemeente Voorst behoort. De naam die het eerst in dit gebied vermeld wordt, is Wilp, omdat de Angelsaksische missionaris Lebuïnus hier in 768 een kapel opricht. Vanaf 1000 wordt deze streek verder ontgonnen en welvarend. Er ontstaan langs de doorgaande routes vanuit het westen naar Deventer en Zutphen kastelen en adellijke huizen.
 - Evert van Wilp, uit een geslacht dat al in de dertiende eeuw wordt genoemd, krijgt in 1382 voor het eerst met zijn waterburcht een vermelding als leenheer van de bisschoppen van het Sticht Utrecht.
 - Hertog Karel van Gelre neemt in 1504 de waterburcht Wilp in tijdens zijn streven naar gewestelijke zelfstandigheid tegen de grensoverschrijdende macht van de Habsburgers in de Nederlanden.
 - Een jaar later valt de burcht echter in handen van de Bourgondiërs, maar in 1506 neemt hertog Karel Wilp weer in bezit. Hij geeft de waterburcht als een Gelders leen aan zijn bastaardbroer Johan.
 - Achttien jaar later, in 1523, breidt het Sticht zijn grenzen weer uit en wordt Wilp weer een leen van de bisschoppen.
 - In de loop van de zeventiende eeuw wordt de waterburcht steeds minder bewoond. De familie Van Broekhuysen breekt als eigenaar van verschillende huizen de burcht in 1739 af. Op dezelfde plaats wordt een boerderij gebouwd onder naam van 'de Hof te Wilp'.

➤ **Gemeente Lochem:**

- **Huis Hassink** (te weinig informatie mbt het thema 'grensgeval')
- **Kasteel Dorth** (<https://mijngelderland.nl/inhoud/verhalen/huis-dorth-in-lochem>)
 - In 1233 krijgt Lochem stadsrechten en worden in de omgeving veel kastelen en havezaten gesticht en landgoederen ontgonnen. Oorlogsgeweld in de middeleeuwen verwoest de versterkte huizen, die vanaf de zeventiende eeuw het aanzien krijgen van fraaie buitenplaatsen, zoals Dorth.

- Zijn opvolger noemt zich niet alleen Van Dordt, maar bouwt Rond 1329 het geslacht Dordt een kasteel. De opvolging van hertog Reinald II van Gelre in 1343 door zijn twee zoons leidt vervolgens tot twisten tussen de Bronckhorsten en de Van Heeckerens. De heren van Dordt kiezen vervolgens voor laatst genoemd geslacht. Deze begrijpelijke politieke keuze leidt in 1372 tot bezetting van het kasteel Dorth.
- Het huis en hof te Dordt kennen vele erfgenamen en kopers. In 1813 belegeren Kozakken vanuit huis Dordt de vesting Deventer die door soldaten van Napoleon verdedigd wordt.
- In 1927 wordt Gustaaf ridder Huyssen van Kattendijke de nieuwe eigenaar en hij laat het huidige huis Dordt bouwen in een nieuw-historiserende stijl met Lodewijk XIV- elementen.

➤ **Gemeente Berkelland:**

➤ *Havezate Bevervoorde* (<https://mijngelderland.nl/inhoud/verhalen/havezate-bevervoorde-in-berkelland>)

- Riviertjes zoals de Berkel en beken waaronder de Baakse Beek snijden door het zandgebied in de Achterhoek. In de nabijheid van deze grensbepalende stromen ontstaan in de middeleeuwen vaak kastelen en havezaten.
- De stad Borculo vormt met zijn eigen kasteel het machtscentrum van een heerlijkheid met een ridderschap. In de omgeving liggen havezaten met de uitstraling van adellijke huizen, begrensd door een gracht, zoals de havezate Bevervoorde.
- In Gelselaar ligt in 1326 een versterkt huis dat 'thus Geldesler' wordt genoemd. Het huis wordt in de middeleeuwen begrensd door grachten, die hun voeding krijgen van de Koningsbeek die in die tijd van de Bolsbeek naar de Regge loopt. Graaf Reinald II van Gelre beleent er vader Dideric en zoon Willem van Vorden mee.
- Diezelfde havezate wordt in de late middeleeuwen 'Wiskinck' genoemd. In 1526 huwt Hadewich van Vorden met Sweder van Bevervoorde en noemen zij zich Van Bevervoorde tot Mensinck.
- De havezate van de familie Van Bevervoorde krijgt dan de naam 'Mensinck' en in de zeventiende eeuw de naam 't Jonkeren'. De laatste Van Bevervoorde overlijdt kinderloos op 1 januari 1700.
- In het begin van de achttiende eeuw raakt het versterkte huis in verval. Honderd jaar later, in 1832, zijn er op een kadastrale kaart geen sporen meer van Bevervoorde terug te vinden.
- Met weerstandsmetingen en proefsleuven wordt in de jaren 1999-2001 de kasteellocatie vastgesteld. De grachten hebben een breedte gehad die varieert van vijf tot tien meter.
- In 2003 zijn de grachten uitgediept en door middel van jonge aanplant worden de oude kasteelcontouren weer zichtbaar.

➤ **Gemeente Bronckhorst:**

➤ *Kasteel Keppel* (<https://mijngelderland.nl/inhoud/verhalen/kasteel-keppel-in-de-gemeente-bronckhorst>)

- In de nieuwe gemeente Bronckhorst worden in de middeleeuwen een groot aantal kastelen gesticht op de vruchtbare gronden langs de IJssel en de Oude IJssel. Kasteel Keppel in Laag-Keppel, dat in 1404 stadsrechten krijgt, ligt tussen

twee armen van de Oude IJssel en is vaak het strijdtoneel van grensverleggende machthebbers.

- Frederic van Rechteren steunt in 1502 de Gelderse hertog en in 1510 de Spaanse koning en in beide jaren leidt dat tot ernstige beschadiging van het kasteel door de tegenstanders.
- Vanaf 1530 komt Keppel door een huwelijk binnen de familie van Pallandt. Rond het kasteel blijft het onrustig. Vader Johan hangt de Reformatie aan, maar zoon Frederic laat zelfs een Spaans garnizoen toe in Keppel. Hierdoor vindt in 1582 een nieuwe inname en bijbehorende verwoesting plaats.
- In 1665 neemt de oorlogszuchtige vorst en bisschop van Münster Keppel in. Zeven jaar later, in het rampjaar 1672, zijn het de Fransen in hun streven naar natuurlijke grenzen, die Keppel tot hun hoofdkwartier maken. Hun koning Lodewijk XIV verblijft er tijdens de onderhandeling met de Republiek der Nederlanden.
- Het geslacht Van Pallandt blijft tot in de twintigste eeuw in het bezit van kasteel Keppel en verbouwt het tot het kasteel in 1850 zijn definitieve vorm krijgt.

➤ **Gemeente Oude IJsselstreek**

➤ *Buitenplaats/Kasteel Landfort* (<https://mijngelderland.nl/inhoud/verhalen/kasteel-landfort-in-de-oude-ijsselstreek>)

- Uit de gemeenten Wisch en Gendringen ontstaat in 2005 de gemeente Oude IJsselstreek. In dit gebied langs de Oude IJssel worden in de middeleeuwen veel versterkte huizen en kastelen gesticht. Redenen zijn de grote vruchtbaarheid van gronden langs water, maar vooral het strategische belang van de rivier.
- Tegen de grens met Duitsland en aan de Oude IJssel ligt in een uithoek van Gelderland de buitenplaats Landfort. De naam is ontleend aan een doorwaadbare plaats in de Oude IJssel.
- De eerste akte met de vermelding Landfort dateert van 1434 wanneer Derrick van Bronckhorst het huis koopt.
- Johan Portmann laat in 1671 een bijna nieuw vierkant huis bouwen met twee bouwlagen. Het huis, voorzien van hoektorens met uivormige spitsen, wordt begrensd door een stelsel van dubbele grachten.
- Strategisch aan grenzen gelegen kastelen worden door de eeuwen heen vaak getroffen tijdens oorlogen, maar Landfort ondergaat dit lot pas tijdens de Tweede Wereldoorlog.

➤ *Kasteel Swanenburg* (<https://mijngelderland.nl/inhoud/verhalen/kasteel-swanenburg-in-de-oude-ijsselstreek>)

- Tussen Gendringen en Megchelen in de gemeente Oude IJsselstreek ligt in een weiland nog het overblijfsel van kasteel Swanenburg. De grachten die dit kasteel omgrenzen, zijn vanaf de middeleeuwen tot in de negentiende eeuw verbonden met de rivier de Oude IJssel.
- Leden van de familie Van Aeswijn beschouwen Arnoud van Egmond niet als hun heer. Deze hertog slaat in 1425 vlak voor de Swanenburg een beleg op, dat binnen een week tot succes leidt. Het kasteel wordt een Gelders leen en de hertog beschouwt het als een 'open huis'.
- Spaanse troepen plunderen in 1580 tijdens de Tachtigjarige Oorlog in hun poging de opstand van de Nederlandse gewesten neer te slaan het kasteel Swanenburg, maar verwoesten het niet helemaal.

- In 1832 laat een kadastrale tekening zien dat er één enkele gracht om hoofd- en voorburcht heen loopt. Verder wordt het hele terrein van het landgoed doorkruist en begrensd door een ingewikkeld stelsel van grachten, die in verbinding staan met de Oude IJssel.
- In 1900 wordt het landgoed geveild onder voorwaarde dat het kasteel wordt afgebroken. De familie Mey koopt het, maar laat een toren van de voorburcht staan. Deze toren wordt tijdens de Tweede Wereldoorlog danig beschadigd en vervalt tot de huidige staat.

➤ *Kasteel De Wildt* (te weinig informatie mbt het thema 'grensgeval')

➤ **Gemeente Montferland:**

- *Huis Boetselaersborg* (<https://mijngelderland.nl/inhoud/verhalen/huis-boetselaersborg-in-montferland>)
- Sinds 2015 zijn de grenzen van de gemeenten Bergh en Didam omgevormd tot de gemeente Montferland.
 - Tot aan de Franse tijd behoort dit gebied bij de heerlijkheid Bergh. De heren van Berg verwerven veel bezit rond Didam. Zo komen ze terecht tussen de invloedssferen van Gelre en Kleef. Hierdoor krijgt dit belangrijke agrarische gebied ook een strategische betekenis met veel versterkte huizen.
 - Willem III van den Bergh heeft twee bastaardzonen met de namen Daem, van Adam, en Hector. Zij bouwen in 1550 aan de zuidzijde van 's-Heerenberg het zogenaamde Drost Daemhuis.
 - Een gevelsteen in een achthoekige traptoren verwijst naar de bouwers, die het complex laten begrenzen door een gracht met brug waarop een 'huysken' staat.
 - Drost Jacob Willem van Boetzelaer van Toutenburg koopt het huis in 1620 en laat het verbouwen. In 1649 verkoopt de familie Boetzelaer het huis. Hoewel het huis nog geen dertig jaar familiebezit is, draagt het daarna blijvend de naam de Boetzelaersborg.
 - De Boetzelaersborg blijft grenzen aan de omwalling van de stad 's-Heerenberg, alleen de gracht rond het hoofdgebouw wordt in de achttiende eeuw gedempt.
 - In 1945 loopt de Boetzelaersborg oorlogsschade op en dient na herstel als kantoor van de N.V. Huis Bergh.

➤ **Gemeente Zevenaar:**

- *Huis Babberich* (<https://mijngelderland.nl/inhoud/verhalen/huis-babberich>)
- Huis Babberich staat ook bekend onder de naam Halsaf. Die naam zou afkomstig zijn van een legende waarin de dienstmeid van Babberich zes rovers onthoofdde die inbraken in het kasteel. Waarschijnlijk komt de naam echter van een oude gerichtplaats in de buurt van het huis, waar doodstraffen, dus grenzen aan het leven, werden voltrokken.
 - In 1569 komt het huis in bezit van het geslacht Van Zeller. Tijdens de Tachtigjarige Oorlog gebruikt Prins Maurits het huis als blokhuis in de defensielinie tegen de Spanjaarden. Het huis heeft daarvan nogal wat schade opgelopen.
 - Reiner van Zeller, de eigenaar, geeft het tijdens een verbouwing het laatgotische uiterlijk dat een prent uit 1745 laat zien.
 - Veel onenigheid tussen erfgenamen en tal van schuldeisers eindigde met een gerechtelijke beslaglegging en een publieke verkoop in 1784. Het huis met

bijbehorend landgoed behoorde tot 1999 toe aan de familie De Nerée tot Babberich. Het kasteel is tegenwoordig ingericht als luxe hotel.

➤ **Gemeente Rijnwaarden:**

➤ Huis Aerd (<https://mijngelderland.nl/inhoud/verhalen/huis-aerd>)

- Ten noordoosten van het dorp Herwen in de gemeente Rijnwaarden wordt in het rivierenlandschap van de oude Rijn rond 1300 het middeleeuws slot Ter Cluse gebouwd. De Spanjaarden verwoesten het slot kort voor 1600 tijdens de Tachtigjarige oorlog.
- In 1646 verkoopt Erasmus van der Horst de burcht aan Walraven van Steenhuys, landdrost van het graafschap Bergh. Deze laat in 1657 het huidige huis Aerd bouwen en richt op de bovenverdieping de zogenaamde 'Altaarkamer' in als schuilkerk voor rooms-katholieken.
- De adellijke familie Van Hugenpoth resideert vanaf 1722 bijna twee eeuwen lang als de Heer van Aerd. Verschillende leden van de familie spelen een belangrijke rol in het beheersbaar maken van de Rijn, waardoor het gebied rondom huis Aerd optimaal gebruikt kan worden.
- Tijdens de Tweede Wereldoorlog wordt het gebouw door Duitse troepen bezet en lijdt ernstige schade. Jonkheer mr. Gijsbert de Kuijper draagt tenslotte in 1961 het huis met galerij, torentje en voorplein over aan de stichting Vrienden van de Gelderse Kastelen en in 1968 draagt hij de rechter zijvleugel over.

➤ *Huis Houberg* (te weinig informatie mbt het thema 'grensgeval')

➤ *Burcht Tolhuis-Lobith* (eigen beschrijving:

<https://mijngelderland.nl/inhoud/verhalen/tolhuis-lobith-in-rijnwaarden>)

- De grenzen van de gemeente Rijnwaarden zijn in 1985 gevormd door samenvoeging van Herwen, Aerd en Pannerden. Dit zogenaamde Gelders Eiland wordt al eeuwen omstroomd door de Rijn en de Waal. In dit grensgebied tussen Gelre en Kleef veranderen beide rivieren steeds hun loop. Het Tolhuis bij Lobith moet om die reden zelfs verplaatst worden.
- Reinold I van Gelre krijgt daarom rond 1307 toestemming om in Lobith een nieuwe burcht te bouwen. De heren van Gelre bezoeken deze burcht die de tol op de Rijn moet beschermen, met regelmaat. Zo krijgt dit Tolhuis een belangrijke bestuurlijke en strategische functie.
- In 1355 lossen de bezetters van het Tolhuis elkaar af tijdens de twisten tussen de families Van Heeckeren en Bronkhorst. In 1372 wordt er weer gevochten om deze aan de rivier liggende burcht.
- De Fransen steken in het rampjaar 1672 bij Lobith de Rijn over en richten grote schade aan de grote toren waarvan de muren drie meter dik zijn.
- Gelderland krijgt pas na het Congres van Wenen in 1816 de grond van het kasteel en omgeving terug via een Grenstraktaat met de Nederlandse Staat.

➤ **Gemeente Millingen aan de Rijn**

➤ *Huis te Millingen* (<https://mijngelderland.nl/inhoud/verhalen/huis-te-millingen-in-millingen-aan-de-rijn>)

- Dicht bij de splitsing van de Rijn en de Waal ligt nu de gemeente Millingen aan de Rijn. De streek rond Millingen wordt vaak getroffen door hoogwater, maar het graven van het Bijlandskanaal in 1771 verbetert de situatie. De twee kastelen daar, het huis te Millingen en het huis te Zeeland, gaan ten onder aan de vele overstromingen en de strijd tussen Gelre en Kleef om dit grensgebied.

- In de dertiende eeuw belenen de graven van Kleef leden van het geslacht Van Bylant met de heerlijkheid Millingen. Sophia van Bylandt huwt in 1348 met Willem van den Bergh en zo komen de graven Van den Bergh in bezit van de heerlijkheid Millingen.
- Tijdens conflicten in 1499 tussen het sticht Utrecht en het hertogdom Kleef verwoesten Kleefse troepen het huis te Millingen. Elf jaar later, in 1510, wordt het huis pas herbouwd.
- In het beruchte rampjaar 1672 zijn het weer de Fransen die in hun drang naar natuurlijke grenzen, vele kastelen verwoesten in deze regio, dus ook het huis te Millingen.
- Wanneer een natuurlijke grens steeds verandert, betekent dat het meebewegen van de bebouwing erlangs. Als deze niet zo soepel aan te passen is, dan is het einde in zicht.
- In 1768 hebben overstromingen er mede toe bijgedragen dat alleen de belangrijkste muren van het Huis te Millingen er nog staan.

➤ **Gemeente Ubbergen:**

- *Duivelsberg* (<https://mijngelderland.nl/inhoud/verhalen/de-duivelsberg-te-ubbergen>)
 - Langs de strategisch gelegen Nijmeegse stuwwal aan de Waal worden rond het jaar 1000 twee mottes, verdedigingsheuvels, aangelegd. In de middeleeuwen vormt Ubbergen een grensgebied tussen Gelre en Kleef, waar twee handelsroutes, namelijk de Waal en de weg onder langs de stuwwal van Nijmegen naar Kleef, doorheen lopen.
 - Balderik en zijn echtgenote, gravin Adela van Hamaland, streven rond 1000 naar het militaire gezag in de Rijn-IJsselstreek. In 1002 sticht Balderik het Sint-Martinus-klooster in Zyfflich. Ter bescherming van dat klooster, maar ook vanwege zijn militaire ambities in het rivierengebied, laat hij twee mottes met burcht aanleggen.
 - Graaf Diederik van Kleef wordt in 1223 door het Keulse aartsbisdom beleend met de burcht. Aanvankelijk wil deze graaf er een kasteel bouwen, maar verandert zijn plannen en bouwt de Kranenburcht. Strategisch heeft de motte-burcht geen belang meer voor de heersers uit de regio. De lokale bevolking gebruikt de motte als vluchtburcht in tijden van oorlogen die in dit grensgebied plaatsvinden.
 - In 1949 annexeert Nederland het natuurreservaat De Duivelsberg met de twee kunstmatige heuvels als compensatie voor de schade door Duitsland tijdens de Tweede Wereldoorlog. Het Nederlands-Duitse Staatsverdrag uit 1963 wijst het grensgebied definitief toe aan Nederland.

➤ **Gemeente Groesbeek:**

- *Kasteel Groesbeek en Huis te Groesbeek* (te weinig informatie mbt het thema 'grensgeval')

*Samensteller overzicht: Ben Boersema
Malden, mei 2018*